

Het smelt

door Jos Borré

Achtergronden en uiterlijke beschrijving

Het smelt van Lize Spit (Viersel 1988) verscheen in januari 2016. De roman was een van de eerste uitgaven van de nieuwe uitgeverij Das Mag. Op het sobere zwarte voorplat (van de eerste editie) staat naast de titel in witte letters ook het witte profiel van een spade of schop. Een schop is een cruciaal element in het dramatische hoogtepunt van het boek, en ze komt ook elders een aantal keer in beeld. Op het achterplat staan twee lovende commentaren van Saskia de Coster en Bregje Hofstede, beiden ook auteurs van Das Mag.

De roman speelt zich af in het dorp 'Bovenmeer', waarin het Kempense dorp Viersel te herkennen valt, waar Lize Spit opgroeide. In vele interviews gevraagd naar de autobiografische inslag ervan, antwoordde ze dat veel elementen in het verhaal uitvergrotingen of vervormingen van de werkelijkheid zijn, en dat er ook veel van gefingeerd is. Twee weken voor het verschijnen liet ze haar ouders het boek lezen, en zij opperden geen bezwaren, vertelde ze nog meer in dit verband. Bij een voorstelling in Viersel werd het boek enthousiast onthaald door de bewoners.

Het smelt is ongewoon dik voor een debuut, 478 pagina's. Toch kreeg de roman meteen na het verschijnen lovende kritiek en groeide hij in korte tijd uit tot een verkoopsucces. Hij is ondertussen aan de twaalfde druk toe. In februari 2020 waren er in Nederland en Vlaanderen meer dan 200.000 exemplaren van verkocht. Hij werd genomineerd voor de Anton Wachterprijs en de Fintro Literatuurprijs, en bekroond met de Vlaamse Bronzen Uil, de Hebban Debuutprijs, de Nederlandse Boekhandelsprijs (in 2017) en de Lucy B. en C.W. van der Hoogtprijs (in 2018).

Kort na het verschijnen werden de filmrechten opgekocht. De opnames zijn gepland in 2021, de première is voorzien voor 2022.

Het smelt is vertaald in het Engels, Duits, Spaans, Catalaans, Frans, Noors, Deens, Tsjechisch, Italiaans, Saudi-Arabisch, Pools en Bulgaars.

Inhoud

Kort voor Nieuwjaar 2016 rijdt Eva De Wolf vanuit Brussel, waar ze woont, terug naar haar geboortedorp Bovenmeer met een groot blok ijs in de koffer van haar auto. Ze heeft een uitnodiging gekregen voor de opening van een boerderij die ze kent uit haar jeugd, nu overgenomen van zijn ouders en vernieuwd door haar jeugdvriend Pim. Diens oudere broer Jan is in de winter van 2001 door zelfdoding verdronken in de beerput. (Toen men de put leegzoog verstopte eerst een spade de zuigkop, en even later pas zijn lijk.) Jan was de enige die haar echt als meisje opgemerkt had, verneemt Eva later.

Eva bezoekt eerst de ouderlijke woning, maar haar depressieve ouders, die aan de drank zijn, liggen nog in bed. Haar oudere broer Jolan is het huis uit, haar jongere zus Tesje, genoemd naar de tweelingzus van Jolan die bij de geboorte is gestorven, heeft psychische problemen en is ondergebracht bij een ander gezin.

Samen met Pim en de slagerszoon Laurens – met Eva de enige drie kinderen die in 1988 in het dorp werden geboren – vormde Eva een hecht driemanschap. In de zomer van 2002 is hun vriendschap dramatisch geëindigd. De puberende jongens hadden een pikant spelletje bedacht om de meisjes uit het dorp uit de kleren te krijgen. Ze werden een voor een uitgenodigd naar een schuur of hok, Eva legde hun een raadsel voor en bij elke vraag die ze erover stelden vooraleer te antwoorden, moesten ze een kledingstuk uittrekken. Vond het meisje toch het juiste antwoord, dan mocht zij het drietal op de proef stellen.

Eva wilde graag de vriendin van de mooie en standingvolle Elisa worden, en had haar het antwoord verklapt. Daardoor kreeg Elisa de kans het drietal op haar beurt te vernederen: ze verplichtte de jongens zich beschamend uit te kleden en ze dwong Eva zichzelf te ontmaagden met de steel van een schop. Omdat Eva zich door iedereen in de steek gelaten voelde, verwondde ze na afloop Laurens met de schop.

In 2016 gaat Eva van haar ouderlijk huis eerst nog naar de slagerij om er de feestbestellingen te overgieten met mest, dan naar de opening van de boerderij. Maar ze laat zich daar niet zien. In een hok gaat ze op het blok ijs staan en steekt ze haar hoofd in een strop.

Interpretatie

Het smelt is opgedeeld in een reeks relatief korte fragmenten die drie verhaallijnen vormen. Een eerste verhaallijn is de kroniek van 30 december 2016, met de vorderende uren als titels, de dag waarop Eva terugkeert naar haar geboortedorp, 's middags haar ouderlijk huis bezoekt en 's avonds haar dramatische plan ten uitvoer brengt. Een tweede verhaallijn evocert de zomermaanden van 2002, aangegeven met de data, per dag of enkele dagen vorderend, met de ontmoetingen van het driemanschap, hun voorbereidingen en de uitvoering van hun plannen, uitlopend in de dramatische feiten.

Deze feiten zouden de aanleiding kunnen vormen voor de wraak die Eva zo lang koestert, tot ze met de uitnodiging voor de nieuwe boerderij een gelegenheid aangeboden krijgt om hem ten uitvoer te brengen. Een aantal betrokkenen die ze op het oog heeft wil ze zodoende met de schuld voor haar zelfdoding beladen.

Maar de eigenlijke redenen voor haar wrok gaan schuil in een derde verhaallijn. Die bestaat uit losse stukken zonder eigenlijke chronologie, waarin de ik-vertelster episodes uit haar prille jeugd en het leven in het gezin in beeld brengt: vader die haar de lus toont waarin hij zegt zichzelf te zullen verhangen, moeder die tijdens een quiz in het dorp zo dronken raakt dat vader haar met de kruiwagen naar huis moet vervoeren, Tesje die haar haren met mayonaise ingewreven krijgt tegen hoofdluis, of die een eetstoornis ontwikkelt en obsessief-compulsief gedrag gaat vertonen.

Het verhaal, verspreid over de drie vertelperiodes, evolueert opvallend traag, zo traag als een smeltend ijsblok. Maar met vele verhaalelementen, zoals Tesjes gedrag, de seksuele obsessie van de jongens, en vooral het ijsblok in de koffer van Eva's auto, bouwt Lize Spit suspense en verwachting in, hoofdzakelijk van naderend onheil. Alles loopt fout. Het risico op een ontsporing wordt steeds groter. De trage vordering van de vertelling versterkt de unheimische anticipatie, de notie van een onvoorzien en onvoorspelbaar, maar ook niet te voorkomen drama.

Eva's wraak mag dan worden uitgelokt door het verraad van Elisa en van haar beste vrienden, een achterliggende reden ervoor is haar allesomvattende gevoel van emotionele verwaarlozing door haar ouders, drinkend, in hun rol afwezig, haar hele jeugd lang. Door Tesje, die zich door Eva opgelaten voelt, zoals Eva ontdekt. Door haar twee vrienden, die haar nooit als een van de begeerde meisjes zien. Door de moeder van Laurens, de vrouw van de slager, die zich altijd om haar bekommerde, maar die uiteindelijk de zijde van haar zoon kiest als Eva hem verwond heeft.

*Structuur**Thematiek*

Eva komt emotioneel te kort, maar voelt zich toch verantwoordelijk voor haar zusje. Sven Vitse spreekt in dit verband van 'parentificatie', de noodzaak van een kind van afwezige ouders om de zorg en verantwoordelijkheid voor zichzelf en eventueel broers en zusters over te nemen, en de morele druk en eenzaamheid die dit met zich brengt. Het is Eva er vooral om te doen gezien te worden als wie ze is (al is ze daar zelf nog niet over uit: meisje, jongen, vrouw, zus, dochter?), erkend in haar bestaan, met uitzicht op een zekere toekomst. Maar door in Brussel te gaan studeren en wonen raakt ze niet af van wat haar in het verleden zo misvormd heeft.

Eva's vader zette haar onder druk door met zelfmoord te dreigen. Daar bracht ze nog wel voldoende weerstand tegen op. Maar toen Eva, door een briefje dat Jan achterliet, beseftte dat hij de enige was die haar werkelijk zag zoals ze was, en dat uitgerekend hij zichzelf het leven wel benam en niet dus toevallig in de beerput sukkelde, is ze haar laatste houvast verloren.

Personages

Het leven van ieder personage wordt bepaald door zijn omgeving en zijn tijd. Tesje is gevormd doordat ze voor haar wankelmoedige natuur te weinig bijstand heeft gekregen. Pim door de boerderij, met de stallen, de dieren, de voedersilo's. Laurens door zijn keurige ouders met een nette zaak. Het drietal door het feit dat ze de enige kinderen uit 1988 in het dorp zijn, geen eigen studiejaar kunnen vormen en zichzelf apart voelen staan. En door hun puberteit, de opspelende hormonen, de fascinatie voor de nieuw ontdekte lichamelijkeheid en seksualiteit.

Eva wordt vooral getekend door haar beklemmende gezins-situatie. Met een vader met een morbide zin voor drama, die onophoudelijk 'niet gelukkig' is, en een gedemoraliseerde moeder 'met spijt' om wat er is misgelopen in haar leven. Ze vormen een gezin 'waarin de meest essentiële dingen scheef zitten'. Niet te verwonderen dat Eva worstelt met haar puberteit, met de ongemakken van een veranderend lichaam, met het gevoel niemand te zijn van 'de vrouwen die ik wilde zijn'. Onaf voelt ze zich: 'Niet fijn geslepen, maar met een botte punt.' Het frustreert haar dat Pim en Laurens haar, zelfs met de dubbele beha die ze draagt, niet tot de begeerlijke meisjes rekenen, maar haar wel als een van de drie musketiers beschouwen, een van de jongens.

Vandaar dat ze, als ze zich door de mooie Elisa en haar twee vrienden verraden voelt, zo vernietigend uithaalt. Bij de zelfpijniging is ze de geringe identiteit die haar nog restte kwijtgeraakt: 'Ik ben geen vrouw, ik ben geen meisje, maar ik ben ook niet één van hen', beseft ze later. Vier jaar lang wacht ze op excuses van de jongens, tevergeefs. Intussen groeit, ondanks haar poging om eruit te ontsnappen door een ander leven in Brussel, haar wraak

door zelfvernietiging, eveneens zo traag en onmerkbaar als een ijsblok dat langzaam smelt.

De titel *Het smelt* slaat in de eerste plaats dus op het ijsblok, maar daarnaast ook op alles wat onmerkbaar traag, maar toch onstuitbaar evolueert in dit boek: de ontspoorde gezinssituatie die aan Eva vreet, haar verstoorde groei naar volwassenheid, haar woekerende wraakgevoelens, de afkalving van haar psychische weerbaarheid, de ontwikkeling naar haar finale forfait, als ze na haar vader die ermee dreigt, Jan die ervoor gekozen heeft en Tesje die een poging ertoe ondernam, op haar beurt de hand aan zichzelf slaat. En ten slotte evolueert dit verhaal verspreid over drie evenwijdige verhaallijnen tegelijk even traag.

Titel

De ik situeert haar fragmentarische verhaal in verschillende tijdsperiodes: enerzijds in het verhaal van de laatste dag en anderzijds in de reconstructie van de zomer van 2002. In deze twee relazen vordert de dramatiek in een apart eigen tempo, maar gelijklopend, tot zij uitmondt in bijna gelijktijdige hoogtepunten. Bij elke kandidaat die zich voor het spel aanbiedt wordt er wel naar het raadsel verwezen, maar de bekendmaking en de oplossing ervan worden voor de lezer uitgesteld tot bij de laatste kandidaat voor de proef, Elisa. Dit uitstel is noodzakelijk om Eva's opzet met het ijsblok niet voortijdig te verklappen. Ook versterkt dit herhaalde uitstel de anticipatie.

Vertelsituatie

De vertellende ik, die zonder twijfel te identificeren valt als Eva, vertelt over het verleden in de verleden tijd, over het nu (30 december 2016) in de tegenwoordige tijd, en in de finale, kort, over wat er over haar zelfmoord gezegd zal worden, in de toekomst. De vertelling eindigt voor het ijsblok zo ver gesmolten is dat het drama wordt voltrokken.

In haar rapportering van toch wel zeer persoonlijke en zeer dramatische gebeurtenissen blijft de vertelster opvallend zakelijk en direct formuleren, en schijnbaar onbewogen. Daniëlle Serdijn noemt het 'klare onaangedaanheid'. Toch ziet Spit vaak een gelegenheid voor een laconieke opmerking aan het einde van een alinea, een vorm van droge humor. Die ondergraaft de ernst van dit sombere verhaal helemaal niet, hij zet hem integendeel in een contrast dat de dramatiek nog scherper aflijnt.

Stijl

De kritiek typeerde *Het smelt*, wat tegen haar opzet in, vertelde Lize Spit in interviews, als een psychologische coming of age-roman. Sven Vitse spreekt van 'een hybride combinatie van subtiele ontwikkelingsroman en spectaculair melodrama'. Door de thematiek en de donkere schaduw die onafgebroken over dit verhaal hangt, is *Het smelt* echter ook een nieuwe exponent van de realistische, zelfs naturalistische roman, die een lange traditie kent in de Vlaamse literatuur. Die loopt via Cyriel Buysse, Lode Zielens, de jonge Walschap, Louis Paul Boon, Piet van Aken en

Genre

Walter van den Broeck en houdt tot vandaag aan, zoals in *De helaasheid der dingen* van Dimitri Verhulst. Meestal situeren deze romans zich in een verpauperd arbeidersmilieu of, zoals *Het smelt*, in het ruwe plattelandleven.

Toch wil Lize Spit ook de luchtigheid van haar boek benadrukken. In een interview met Thomas Peeters, waarin ze niet wil ingaan op de vraag naar de autobiografische inslag ervan, zegt ze: '*Het smelt* is een dorpsklucht, een uitvergroting. Het moest sappig zijn, als een roddel die op straat wordt verteld. Het moest heftig en expliciet zijn.'

Context

Een kind dat zich opgelaten voelt door de afzijdigheid van ouders met een drankprobleem komt ook voor in *De helaasheid der dingen* van Dimitri Verhulst. Naast een verwantschap met Verhulst onderkent Daniëlle Serdijn er nog een met 'de vroege Hugo Claus'. Tom Heremans ziet 'raakvlakken met de geliefkoosde onderwerpen van die andere verkoopsensatie, Griet Op de Beeck', en hij noemt: 'onverwerkte jeugdtrauma's, de littekens die een gemis aan ouderliefde kunnen veroorzaken'. Spit haalt het toch ruim van Op de Beeck, meent hij, want 'haar boek is veel donkerder, volwassener en literairder'.

Maar beter valt *Het smelt* te vergelijken met *Wij* van Elvis Peeters, over een groepje immorele jongeren dat de normen en levenswijze van hun ouders afwijst door provocerende seksuele spelletjes. Via *De cementen tuin* van Ian McEwan, waaraan stijl en thematiek van *Het smelt* volgens Elke Geurs doen denken, een verhaal over verweesde pubers die het alleen proberen te klaren, reikt deze associatie terug tot *Lord of the Flies* (*Heer der vliegen*) van William Golding, over een aantal gestrande kinderen die op een verlaten eiland het leven van hun groep moeten zien te reorganiseren.

Reinjan Mulder vergelijkt *Het smelt* qua opbouw met *Terug naar Oegstgeest* van Jan Wolkers. En Annick Vandorpe legt een link met hedendaagse plattelandssromans als *Boven is het stil* van Gerbrand Bakker en *Birk* van Jaap Robben. Eva die als meisje haar plaats moet bevechten naast de jongens, doet ook denken aan *Dorsvloer vol confetti* van Franca Treur, over de ervaringen van de jonge Katelijne Minderhoud tussen haar zes broers op de boerderij. En het personage Jas in *De avond is ongemak* van Marieke Lucas Rijneveld ontspoort samen met haar broer en zus, in hun opdringende seksualiteit, in een met *Het smelt* vergelijkbare deprimerende wereld, doordat hun rouwende ouders zich van hen hebben afgewend.

Waarderingsgeschiedenis

Direct bij verschijnen krijgt *Het smelt* uitgesproken bijval. Sofie Gielis zet in *De Standaard* al vroeg de toon met ongeremde lof.

Het smelt smelt niet, het knettert. Lize Spit schreef een debuut dat je elke schrijver toewenst: vertrouwd, verrassend, fantasierijk en genadeloos. *Het smelt* is een langeafstandsraket die eerst slechts wat donkere schaduw werpt en schijnbaar zonder schade te veroorzaken overvliegt, maar dan alsnog precies berekend inslaat.

Thomas de Veen spreekt van 'een oorspronkelijk en indrukwekkend debuut, zonder twijfel een van de beste, rijpste en trefzekerste in tijden'; Margot Kennis van een 'kostbare krachttoer'; Dieuwertje Mertens van 'een weergaloze debuutroman'; Maarten Delsing van 'een bijzonder en meeslepend debuut'; Marnix Verplancke van 'een grandioos debuut' en 'een imponerende literaire cocktail die het hilarische aan het tragische koppelt'.

Andere recensenten wijzen op de dubbele toon van Spits proza. 'Een combinatie van cliffhangers en cabaret [...], van ernst en de ondermijning ervan', meent Gustaaf Peek, en de jury van de Fintro Literatuurprijs sprak van 'een fijnzinnige balans [...] tussen enerzijds schijnbaar ongecompliceerd leesplezier en anderzijds een beklemmende meedogenloosheid'. Thomas de Veen preciseert de humor: 'Spit is geregeld geestig maar eerder uit op een holle lach dan op een mop.'

Margot Kennis herkent in de roman een zeker tijdsgewricht:

Wat *Het smelt* zo kostbaar maakt is, dat het geen precedent kent: pas nu krijgt de generatie die opgroeide in de jaren 90 een literaire stem die naam waardig. Eindelijk is er een grootse roman voor de ninetieskids.

Stijl en structuur van *Het smelt* worden doorgaans geprezen. 'Dit debuut zit stilistisch en compositorisch zo goed in elkaar dat je er een regen aan superlatieven op kunt loslaten', meent Dieuwertje Mertens. Ook Thomas de Veen heeft 'een indrukwekkend hecht geconstrueerd plotboek' gelezen. Roel Smeets stelt: 'Spits blijkt te putten uit een rijk reservoir van stilistische spitsvondigheden.'

Gustaaf Peek onderkent nochtans in de uitvoerigheid enig stilistisch effectbejag: 'Spit beschrijft vele handelingen en objecten, maar het lijkt alsof ze betekenis, de zoektocht naar het waarom achter al die activiteiten en spullen, opoffert aan snedige punchlines.' Zo loopt een alinea vaak uit in 'een uitsmijter die lekker bekt maar uiteindelijk geen waardevol inzicht oplevert'.

Over de taal verschillen de commentatoren duidelijker van mening. ‘In *Het smelt* presenteert Spit aan de lopende band sterke, dorpse beelden in fraaie, vaak korte zinnen,’ meent Reinjan Mulder. ‘Zintuiglijk en beeldend proza,’ zegt Elke Geurts, ‘De schrijfster is genadeloos, bikkelhard en een tikkeltje sadistisch.’ ‘Stijl zonder opsmuk,’ vindt Peter van der Ploeg. Ook Sven Vitse wijst op de ‘subtiliteit en precisie van haar schriftuur’. Thomas de Veen licht toe: *Het smelt* verveelt niet, ‘doordat Spit ontzettend goed schrijft. Haar zinnen staan vol vlamismen die haar een eigen idioom geven en het verhaal ten goede komen.’

Daar wil Daniëlle Serdijn op afdingen: zij ziet ‘een niet altijd vlekkeloze manier van schrijven’, met om te beginnen ‘een paar rommelige zinnen’. Maarten Delsing leest Spits taal wel als ‘functioneel, gericht op het vertellen van het verhaal’, maar ze ‘sprankelt onvoldoende om belangrijke passages toch boeiend te houden’.

In een uitvoerige bijdrage in *De Gids* stoort Christophe Van Gerrewey zich zeer aan Spits proza, en hij verwijt de critici dat ze niet gewezen hebben op ‘het onvermogen dat Spit geregeld vertoont om goede zinnen te schrijven’. Sommige zijn ‘onbegrijpelijk, klungelig of beide’. Ook bleven die critici blind voor de ‘groteske onevenwichtige aandachtseconomie’ van het boek: met de ‘overkill aan ellende’ ziet hij alleen maar oppervlakkig effectbejag. ‘Niets in dit boek heeft meer dan één functie, en de smerigheid moet maar één ding opleveren: aandacht, van alle lieve lezers’. Volgens hem is *Het smelt* ‘een roman zonder stilistische precisie, met een overaanbod aan spectaculaire ellende en schaamteloosheid, en vol eendimensionale verhoudingen’. Hij besluit: ‘Expliciteren, uitvergrooten, alles onwaarachtig en extreem maken. Is dat ondertussen wat literatuur moet doen?’

Voor deze bespreking is gebruikgemaakt van:
Lize Spit, *Het smelt*, eerste druk, Amsterdam 2016.

Secundaire literatuur

- Thomas Peeters, ‘Succes versterkt mijn onzekerheid’. In: *De Tijd*, 24-12-2015. (interview)
- Sofie Gielis, Eva en haar musketiers. In: *De Morgen*, 15-1-2016.
- Elke Geurts, Het debuut. In: *Trouw*, 16-1-2016.
- Daniëlle Serdijn, Fris Vlaams romandebuut. In: *de Volkskrant*, 16-1-2016.
- Michaël Bellon, ‘Het smelt’: Brusselse Lize Spit schrijft toproman. In: *Bruzz*, 20-1-2016.
- Annick Vanderpe, Een krop in je strottenhoofd. In: *De Morgen*, 20-1-2016.

- Michiel Leen, Debutante Lize Spit: 'We begaan allemaal kleine gruwelijkheden'. In: *Knack*, 24-1-2016. (interview)
- Tom Heremans, Iedereen smelt voor Lize Spit. In: *De Standaard*, 28-1-2016.
- Thomas de Veen, Een ijsblok smelt niet in een dag. In: *NRC Handelsblad*, 29-1-2016.
- Margot Kennis, Kostbare krachttoer. In: *Humo*, 9-2-2016.
- Marnix Verplancke, Ijselijke wraak. In: *Knack*, 10-2-2016.
- Dieuwertje Mertens, Debuutroman vraagt om een regen aan superlatieven. In: *Het Parool*, 25-2-2016.
- Reinjan Mulder, Terug naar Bovenmeer. Op: *tzum.info*, 1-3-2016.
- Gustaaf Peek, Drie kinderen, vier schaduwen. In: *De Groene Amsterdammer*, 10-3-2016.
- Peter van der Ploeg, IJzig afscheid. Op: *Boekenbijlage.nl*, 21-3-2016.
- Ewoud Ceulemans, 'Het smelt' van Lize Spit wordt verfilmd: 'We gaan hier geen Disneyfilm van maken'. In: *De Morgen*, 23-3-2016.
- Rudy Vandendaele, 27 en successchrijver: waarom Vlaanderen smelt voor Lize Spit. In: *Humo*, 4-4-2016.
- Roel Smeets, Waarnemen en waargenomen worden. Op: *dereactor.org*, 11-4-2016.
- Filip Rogiers, 'Weet je wat je voor mij hebt betekend?' In: *De Standaard*, 9-7-2016. (interview)
- Maarten Dessing, Lize Spit, 'Het smelt'. In: *Ons Erfdeel*, nr. 3, 2016, jrg. 59, pp. 149-151.
- Sven Vitse, Het snijdt. De cutting edge van Spit en Sels. In: *Dietsche Warande & Belfort*, nr. 4, 2016, jrg. 161, pp. 87-95.
- Christophe Van Gerrewey, De miserie van 100.000 lieve lezers. Het smelt van Lize Spit. In: *De Gids*, nr. 5, 2016, jrg. 179.
- Marijke de Vries, 'Als je pech hebt, schrijft je kind een boek over je'. In: *Trouw*, 6-10-2017. (interview)
- Margot Pol, 'Als het pijn doet voel je tenminste iets'. In: *de Volkskrant*, 23-12-2017. (interview)
- Dirk Leyman, Hebben we geen nieuwe titel nodig? In: *De Morgen*, 7-2-2018. (interview)
-

